

Tomasz Goban-Klas

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

 <https://orcid.org/0000-0003-0777-6963>

Nic, co śląskie, nie jest mi obce Wspomnienie śląsko-krakowskich kontaktów naukowych

Moje wieloletnie intensywne kontakty ze śląskim środowiskiem naukowym zaczęły się zaraz po moich studiach socjologicznych (1967), wzmocniły po doktoracie i podjęciu pracy w PAN w Krakowie, a nasiliły z objęciem funkcji sekretarza naukowego w Ośrodku Badań Prasoznawczych w Krakowie w 1972 roku (do 1987 roku). Od lat 90. z uwagi na moje częste dłuższe wyjazdy zagraniczne kontakty te były bardziej okazjonalne, ale w następnych dwóch dekadach powtórnie się zintensyfikowały. Tak osobiste wspomnienia uznałem za warte przedstawienia w celu drobnego uzupełnienia obrazu rozwoju współpracy śląskiego i krakowskiego środowiska socjologicznego i medioznawczego na — jak to drzewiej mówiono — niwie naukowej i koleżeńskiej.

W 1973 roku Anna Lubasiowa pisała: „W piątym roku działalności Uniwersytet Śląski przyjmuje strukturę, jaką posiadają tak znane wszechnice, jak: Uniwersytet Jagielloński, Warszawski, Wrocławski, Poznański i inne” (Lubasiowa, oprac., 1973, za: Rechowicz, 1978, s. 31). Przypomnę jego rozwój w zakresie dydaktyki i badań prasoznawczych.

Początki i rozwój prasoznawczych kontaktów naukowych

Dynamiczny rozwój prasy w katowickim ośrodku wydawniczym w latach 60. XX wieku wymagał przygotowania profesjonalnych dziennikarzy. Kształcenie i dokształcanie kadr zapoczątkowano w 1969 roku na Uniwersytecie Śląskim, tworząc dwuletnie studium podyplomowe z zakresu dziennikarstwa. W 1975 roku wprowadzono specjalizację dziennikarską na kierunku nauki polityczne. Zakład Dziennikarstwa powstał w 1977 roku, pod kierunkiem współpracującego z Ośrodkiem Badań Prasoznawczych dr. Józefa Mądrego.

Okres ten opisali szczegółowiej byli pracownicy Zakładu — Marian Gieruła i Marek Jachimowski — w artykule *Wpływ Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie na kształtowanie się środowiska medioznawczego w Zakładzie Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego*. Przypomnę jego fragmenty:

Problematyką historii prasy śląskiej, zwłaszcza górniczej i hutniczej, zajmowali się przedstawiciele nauk historycznych na WNS. W tej sytuacji swoje plany zbudowania ośrodka badawczego mediów na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego Józef Mądry oparł na trzech filarach. Po pierwsze, na kontaktach z Ośrodkiem Badań Prasoznawczych w Krakowie [...].

Jednym z takich pomysłów było zapraszanie badaczy z Ośrodka Badań Prasoznawczych na wykłady w ramach zajęć dydaktycznych na specjalizacji dziennikarskiej, a także spotkania pracowników Zakładu Dziennikarstwa z badaczami OBP w ramach zebrań naukowych Zakładu. Pierwszym pracownikiem OBP, który przyjął zaproszenie na wykłady do poszukującego swojej drogi badawczej Zakładu Dziennikarstwa, był redaktor naczelny *Zeszytów Prasoznawczych* Paweł Dubiel. Wspierał swoją wiedzą powstający ośrodek badawczy nad prasą w Katowicach między innymi dlatego, że Śląsk nie był mu obojętny, tu się urodził, a jego ojciec, również Paweł, to powstaniec śląski (Gieruła, Jachimowski, 2017, s. 58—59).

Przygotowany w Zakładzie Dziennikarstwa program badawczy nie był przypadkowy. Wynikał on z kilku przesłanek.

Po pierwsze, Śląskie Wydawnictwo Prasowe było największym regionalnym ośrodkiem wydawniczym w Polsce. Wydawało 11 tygodników lokalnych, których jednorazowy nakład sięgał kilkuset tysięcy egzemplarzy. Jedynie na tym obszarze prasa lokalna tworzyła zwartą grupę pism, która obejmowała wszystkie społeczności lokalne zamieszkujące województwa bielskie, częstochowskie i katowickie. Była to sytuacja unikalna w skali ogólnopolskiej.

Po drugie, pisma lokalne wydawane przez Śląskie Wydawnictwo Prasowe należały do wszystkich typologicznych grup prasy lokalnej, a mianowicie: województwie tygodniki lokalne (*Kronika, Gazeta Częstochowska*), mikroregionalne (*Głos Ziemi Cieszyńskiej, Nowiny, Wiadomości Zagłębia, Gwarek, Echo*), miejsko-terenowe (*Nowiny Gliwickie*), pisma kilku większych miast (*Głos Zabrze i Rudy Śląskiej, Goniec Górnos Śląski*) czy też tygodniki miejskie (*Życie Bytom-*

skie) [...]. To sprawiało, iż badania miały nie tylko charakter użytecznych analiz, ale także walor uogólniających wniosków badawczych, które mogły być wykorzystane do formułowania prawidłowości i tendencji odnośnie do funkcjonowania prasy lokalnej w Polsce w ogóle.

Po trzecie, Śląskie Wydawnictwo Prasowe było zainteresowane przygotowaniem profesjonalnych dziennikarzy do pracy w prasie lokalnej. Udział studentów dziennikarstwa w realizacji niektórych aspektów programu badawczego dawał im możliwość zaznajomienia się w praktyce z funkcjonowaniem tego typu dziennikarstwa, zwłaszcza jego społecznego odbioru. W badaniach ogólnopolskich zdarzały się sytuacje, iż studenci byli pierwszymi przedstawicielami prasy lokalnej, z którymi mieli do czynienia odbiorcy tego typu prasy. Było to istotne z punktu widzenia kształcenia, gdyż z „pierwszej ręki” dowiadywali się o zainteresowaniach i oczekiwaniach czytelników wobec pisma lokalnego.

Po czwarte, na obszarze funkcjonowania Śląskiego Wydawnictwa Prasowego ukazywały się także trzy dzienniki regionalne (*Trybuna Robotnicza*, *Dziennik Zachodni* oraz *Wieczór*). Dawało to możliwość badań porównawczych lokalnego i regionalnego elementu systemu prasowego w Polsce. Była to także sytuacja unikalna w skali ogólnopolskiej.

Po piąte, Śląskie Wydawnictwo Prasowe było wydawcą dwóch tytułów ogólnokrajowych (*Panorama*, *Sport*) oraz kilkudziesięciu tytułów prasy zakładowej. Można było zatem badać bardzo zróżnicowaną typologicznie lokalno-regionalną przestrzeń komunikacyjną (Gierula, Jachimowski, 2017, s. 60).

Chcąc zrealizować program naukowy, a dysponując tak nielicznym zespołem, Józef Mądry zaprosił do współpracy dwóch badaczy ze środowiska krakowskiego: doc. dr. hab. Jerzego Mikułowskiego Pomorskiego i mgr. Henryka Siwka z OBP w Krakowie.

Wyjątkową rolę w kształceniu kadry naukowej Zakładu Dziennikarstwa odegrał prof. dr hab. Jerzy Mikułowski Pomorski. Nie tylko sprawował opiekę naukową nad badaniami prowadzonymi przez Zakład Dziennikarstwa, lecz także poprowadził zespół badaczy Zakładu tak, że wielu z członków zdobyło kolejne stopnie oraz tytuły naukowe.

Ważną publikacją był podręcznik dla studentów dziennikarstwa pt. *Wstęp do prasoznawstwa* pod redakcją Józefa Mądrego (1982); miałem tam, podobnie jak kilku innych „krakusów”, udział autorski, przedstawiając tekst *Badania prasoznawcze — ogólna charakterystyka*.

Zatem początki dziennikarstwa na Uniwersytecie Śląskim związane są z działalnością Zakładu Dziennikarstwa, jednostki w strukturze Instytutu Nauk Politycznych UŚ, z której wywodzi się obecny Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej. Pierwsi pracownicy zajmowali się głównie organizacją studiów dziennikarskich oraz koordynowaniem praktyk redakcyjnych, jednak już w 1979 roku przystąpiono do realizacji pierwszych programów badawczych, w których brali udział również studenci. Przeważała tematyka związana z komunikowaniem międzynarodowym, zagraniczną polityką kulturalną niektórych państw europejskich oraz historią prasy śląskiej i młodzieżowej. Prowadzono też studia nad współczesną prasą śląską. Wyniki badań początkowego okresu działalności

Zakładu Dziennikarstwa opublikowano m.in. w książce *Kultura jako instrument polityki zagranicznej RFN w latach 1945—1975* pod redakcją Józefa Mądrego.

Na przełomie lat 70. i 80. ukształtował się zasadniczy kierunek badawczy ówczesnego Zakładu Dziennikarstwa, co miało bezpośredni związek z umową, zawartą przez kierownictwo Zakładu z Zarządem Głównym RSW jesienią 1979 roku. Na jej podstawie zostały stworzone warunki do opracowania długofalowego projektu badawczego pod nazwą „Teoria i praktyka prasy i dziennikarstwa lokalnego w Polsce”.

Od 1 października 2019 roku rozpoczął działalność odrębny Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej, który wyodrębnił się z Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.

Do wspomnień Mariana Gieruli i Marka Jachimowskiego o początkach prasoznawstwa w Katowicach dorzucam własne o powstaniu w 1978 roku Wydziału Radia i Telewizji Uniwersytetu Śląskiego, którego dziekanem został doc. dr Włodzimierz Knobelsdorf (prodziekanem był Jerzy Bralczyk). Na jego zaproszenie dojeżdżałem z Krakowa do Katowic, by rozpocząć wieloletnią współpracę z Wydziałem Radia i Telewizji Uniwersytetu Śląskiego (od 2019 roku noszącego nazwę Szkoły Filmowej im. Krzysztofa Kieślowskiego). Będąc nadal sekretarzem naukowym OBP, w latach 1983—1985 pełniłem na Wydziale funkcję dyrektora Instytutu Teorii i Praktyki Komunikowania Masowego. W tamtym czasie zajęcia prowadzili i uczestniczyli w posiedzeniach Rady Wydziału tak wybitni twórcy jak Krzysztof Kieślowski i Krzysztof Zanussi, którzy wykształcili plejadę znanych polskich reżyserów.

Z Wydziałem niemal od początku związana pozostaje dr hab. Krystyna Doktorowicz, prof. UŚ, aktualnie Dziekan Szkoły Filmowej im. Krzysztofa Kieślowskiego Uniwersytetu Śląskiego oraz dyrektor kierunków organizacja produkcji telewizyjnej i filmowej, a także Creative Management. W 1985 roku pod moim kierunkiem napisała rozprawę doktorską *Kategoria „obiektywizmu” w amerykańskiej doktrynie prasowej, analiza i krytyka*, uzyskując na swej uczelni stopień doktora nauk politycznych. W 2006 roku praca dr Krystyny Doktorowicz *Europejski model społeczeństwa informacyjnego. Polityczna strategia Unii Europejskiej w kontekście globalnych problemów wieku informacji*, której byłem jednym z recenzentów, stała się podstawą jej habilitacji na Uniwersytecie Śląskim.

Przez dwa lata (2012—2013) na zaproszenie rektora prof. Krzysztofa Szaflarskiego podjąłem wykłady na kierunku socjologicznym w Górnośląskiej Wyższej Szkole Handlowej im. Wojciecha Korfatego w Katowicach (od 2022 roku noszącej nazwę Akademii Górnośląskiej im. Wojciecha Korfatego), niestety w 2014 roku kierunek został zamknięty.

Wieloletnie kontakty naukowe łączyły mnie z profesorem Markiem Szczepańskim, od lat związanym z Instytutem Socjologii WNS Uniwersytetu Śląskiego. Był także współzałożycielem Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach, pełnił funkcję rektora tej uczelni. W 2016 roku wybrano go na członka korespondenta Polskiej Akademii Nauk. Był członkiem Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów na kadencję 2017—2020, w której był powoływany na

recenzenta prac z zakresu mediów, komunikacji społecznej i technologii społeczeństwa informacyjnego.

Koledzy krakowianie na Śląsku

Dwie bliskie mi osoby, tak naukowo, jak i prywatnie, to profesorowie Jacek i Kazimiera Wodzowie. Z prof. Wodzem pracowałem razem w Pracowni Socjologicznej PAN w Krakowie na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. Byłem jego świadkiem na ślubie z Kazimierą, zanim „przesiedlił się” do Katowic. W późniejszych latach spotykaliśmy się na wyjazdach zagranicznych, ale najczęściej w Wyższej Szkole Biznesu w Dąbrowie Górniczej, gdzie pracowała też jego małżonka, prof. Kazimiera Wódz. Jacek Wódz był profesorem w Instytucie Socjologii UŚ na Wydziale Nauk Społecznych. Był również rektorem Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej, a także dyrektorem Śląskiego Instytutu Naukowego.

Z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie do Wyższej Szkoły Biznesu (aktualnie Akademia WSB) w Dąbrowie Górniczej przeniósł się w 2015 roku prof. Janusz Morbitzer, tam kontynuując swoje konferencje poświęcone edukacji medialnej, na których przez wiele lat byłem regularnym prelegentem. Niestety tragiczny wypadek odsunął go od pracy dydaktycznej w 2022 roku. W latach 1985—2014 pracował w Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, gdzie pełnił funkcję kierownika utworzonej przez siebie Katedry Technologii i Mediów Edukacyjnych.

Podtrzymuję kontakty z prof. Kazimierzem Z. Sową, moim starszym kolegą ze studiów socjologicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w latach 60. Swe reminiscencje spisał jako *Kilka refleksji i wspomnień z mojej pracy na Śląsku* (Sowa, 2016), przypominając swoją pracę najpierw w Śląskim Instytucie Naukowym w Katowicach, później w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego. Obaj byliśmy studentami prof. Pawła Rybickiego, a Profesor był dla nas mistrzem (Kazik pisał u niego magisterium, ja tylko prace seminaryjne). Paweł Rybicki, zanim stał się krakowianinem (wieloletnim profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego), w latach 1934—1939 oraz 1945—1957 był dyrektorem Biblioteki Śląskiej w Katowicach.

Profesor Rybicki pomógł Kazimierzowi w otrzymaniu etatu w Śląskim Instytucie Naukowym w Katowicach. Kazimierz Z. Sowa rozpoczął pracę jesienią 1965 roku, by na początku 1968 roku zostać stamtąd wyrzucony z tzw. wilczym biletem, w którym zanotowano, iż „Sowa nadaje się bezwzględnie do pracy naukowej, ale z wyłączeniem odcinka ideologicznego i pracy z młodzieżą”. Dopiero po habilitacji, we wrześniu 1977 roku, prof. Sowa został zatrudniony na pół etatu w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Pracował tu na stanowisku docenta przez rok.

Nic, co śląskie, nie jest mi obce...

Ślązak w Krakowie

Paweł Dubiel — redaktor naczelny „Zeszytów Prasoznawczych” w latach 1968—2006 jako dziennikarz opisuje dzieje swojej rodziny. Opowieść rozpoczyna następująco: „Urodziłem się 20 lipca 1930 roku w samym centrum Królewskiej Huty (która dopiero cztery lata później została Chorzowem)” (Dubiel, 2007). Po II wojnie światowej przeniósł się do Krakowa, gdzie pracował m.in. w „Gazecie Krakowskiej”, potem zostając redakcyjnym filarem krakowskiego prasoznawstwa oraz *spiritus movens* wielu dziennikarskich i prasoznawczych górnośląskich kontaktów i inicjatyw naukowych.

Nie tylko socjologia i prasoznawstwo

Cennym śląskim „nabytkiem” dla Ośrodka Badań Prasoznawczych stał się dr Jerzy Bralczyk, który pracował na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego, stąd też i jego kontakty z Walerym Pisarkiem, który „ściągnął” go do OBP do kierowania Pracownią Badania Zawartości Prasy. Tam był zatrudniony w latach 1981—1987, a w 1985 roku, w związku z moim wyjazdem na rok do USA, pełnił obowiązki sekretarza naukowego OBP. Do jego najważniejszych prac z tych lat należy rozprawa habilitacyjna *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych* (1987).

Profesor Walery Pisarek i jego śląskie złote i gorzkie lata

Walery Pisarek, wieloletni dyrektor OBP, to zasłużony prasoznawca, ale przede wszystkim wybitny językoznawca. W latach 1987—2017 od samego początku konkursu „Ogólnopolskie dyktando” organizowanego corocznie w Katowicach przewodniczył jury. Za jego rozliczne osiągnięcia (m.in. słowniki) Rada Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego w 2011 roku nadała mu tytuł doktora honoris causa.

Muszę tu wspomnieć, że prof. Pisarek w 1952 roku został skazany przez sąd komunistyczny na 6 lat więzienia za działalność „wywrotową”. Wyrok odprawowywał do 1955 roku w kopalni węgla kamiennego w Górnośląskim Zagłębiu Węglowym „Brzeszcze”. Dodam, że przez 15 lat dzieliłem z nim gabinet dyrektorski OBP w kamienicy na Rynku Głównym w Krakowie. Przy okazji wielu

rozmów był on moim przewodnikiem także po subtelnościach śląskiej gwary i kultury górniczej.

*
* *

Na zakończenie tych wspomnień o moich górnośląskich kontaktach i przyjaźniach naukowych chciałbym podkreślić, że te relacje — wbrew wielu regionalnym stereotypom — bardzo rozszerzyły i pogłębiły moje rozumienie znaczenia między-ludzkiej osobistej komunikacji. Zdalne kształcenie i zdalne kontakty, chociaż też są cenne, nie zastąpią inspirujących osobistych spotkań *face-to-face*, wymiany myśli, choćby i plotek czy żartów, w funkcjonowaniu nauki i życiu naukowców. A Śląsk to nie tylko węgiel, lecz także konkretne miejsca, instytucje i wartości — inaczej: swoista sieć WWW — Wszelchnia, Wiedza i Wartości.

Zatem wniosek:
Naukowcy wszystkich krajów i regionów — łączcie się

Konary pod Krakowem, 14 września 2023

Bibliografia

- Dubiel P., 2007: *Dubielowie z Królewskiej Huty. Opowieść rodzinna*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Gierula M., Jachimowski M., 2017: *Wpływ Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie na kształtowanie się środowiska medioznawczego w Zakładzie Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego*. „Zeszyty Prasoznawcze”, t. 60, nr 1 (229), s. 57—69.
- Lubasiowa A., oprac., 1973: *Uniwersytet Śląski*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Rechowicz H., 1978: *W służbie nauki i regionu*. W: *10 lat Uniwersytetu Śląskiego 1968—1978*. Red. J. Kantyka. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Sowa K.Z., 2016: *Kilka refleksji i wspomnień z mojej pracy na Śląsku*. W: *Ład społeczny i jego przedstawienia. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Wodza*. Red. T. Nawrocki, W. Świątkiewicz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Nic, co śląskie, nie jest mi obce...